

**ЛІТЕРАТУРНО-ТВОРЧІ Й ВИДАВНИЧІ ПИТАННЯ
В ЛИСТУВАННІ
КЕСАРЯ БІЛИЛОВСЬКОГО І ДМИТРА ЯВОРНИЦЬКОГО**

Ця стаття є спробою дослідити листовний зв'язок між К. Білиловським і Д. Яворницьким, на матеріалі кореспонденції сформувані творчі портрети українських письменників. Основним завданням розвідки є дослідження можливих форм творчої співпраці К. Білиловського і Д. Яворницького. Таким чином, проаналізовано окремі фрагменти листів, які вказують на тісні літературні взаємини між митцями. У статті визначається місце видавничої діяльності в культурному житті обох митців. Зокрема, авторкою порушуються проблеми видання творів. Обидва письменники розглядаються як літературні критики. Зокрема, доводиться, що критична думка К. Білиловського була вельми авторитетною для Д. Яворницького. Звертається увага й на літературознавчі відгуки стосовно творів інших письменників (Б. Грінченка, Я. Щоголева). Простежено вплив епохи на творчість тогочасних майстрів слова. Також окреслено полеміку у кореспонденціях митців стосовно кризової літературної ситуації кін. XIX – поч. XX ст., яка розкриває нам загальну картину тогочасного культурного життя українського народу.

Йдеться про літературно-творчі аспекти розвитку української літератури кін. XIX – поч. XX ст. Зокрема, досліджено проблему визнання справжніх літературних талантів та оприлюднення багатьох писаних речей. Значна увага приділяється опису специфіки підбору автури для видань.

У статті високо поцінюється талант Д. Яворницького. Також визначається місце творів історичної тематики у творчій спадщині письменника.

Окрему увагу звернуто на видання альманаху «Складка», який набув великої популярності в літературних колах. Він і спонукав письменників до творчих взаємин. На основі епістолярію доведено, що цей літературно-художній альманах став тією науково потужною базою, яка «пролила світло» на вивчення літературних зв'язків між вищезгаданими митцями.

Ключові слова: листування, кореспонденції, лист, епістолярний, діалог, творчий, видавець, видавничий, твори, критика, митець, письменник, автор, творчість, альманах, збірник, література.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Досі в українському літературознавстві не було системних праць, присвячених дослідженню епістолярного діалогу між К. Білиловським і Д. Яворницьким. У деяких літературно-критичних дослідженнях є лише згадки про активне листування між письменниками, яке займало важливе місце в епістолярній спадщині кожного з них. Це і становить актуальність нашого дослідження.

Мета статті – послуговуючись листами К. Білиловського і Д. Яворницького, дослідити творчі взаємини між митцями в літературній та видавничій сферах кінця XIX – початку XX століття.

Виклад основного матеріалу. Епістолярний діалог між Кесарем Білиловським і Дмитром Яворницьким тривав довгих тридцять шість років (1896 – 1932), що засвідчує тісне приятельство двох непересічних постатей в історії української літератури. Поштовхом для початку листовного зв'язку стала видавнича діяльність Кесаря Олександровича. До останніх номерів літературно-художнього альманаху «Складка» (1896, 1897), видавцем і редактором яких був К. Білиловський, увійшли твори багатьох тогочасних українських письменників, серед яких був і Д. Яворницький. Видавець, залучаючи відомих людей, митців до співпраці, налагоджував із ними активне листування. У своїх спогадах К. Білиловський зазначав: «...почав обширне листування з земляками, по всій Україні та Галичині суцими і до нашого слова прихильними» [1, 118]. До цих земляків належав і Дмитро Іванович. Згодом спілкування між письменниками набуло приятельського характеру. Так, в одному з листів К. Білиловський писав Д. Яворницькому: «Велике и щиросердешне спасибі за те, що ти показав мені такий таємний куточок свого серця, дізнавшого такого пекучого, солодкого і враз розпаяного мордування. Не всім показують того, що ховають як святощі (габою)

повиті, там далеко від очей людських, там, де укупі з веселощами и скорботи живуть, де з ясним, золотим промінем, з солодкою втіхою кублється и питьма, и холодне зневірря. Але і держати такий камінь весь свій вік під грудиною теж тяжко: треба, щоб Бог послав яку-небудь душу, в котру можна б висипать хоч частину отрути. Нехай я буду тою душею. Повір, що не пожалкуеш, що обрав таке корито. З його ані краплі не вихлюпне. Що покладеш, все на віки прикипить» [2, 150]. Зауважуємо, що подаємо фрагменти листів, зберігаючи правопис авторів, окрім пунктуації.

Проблематика листування цих двох відомих людей широка, й визначалася вона зазвичай тим колом питань, які цікавили обох. Скажімо, підбору автури для видань. Із багатьма тодішніми представниками українського письменства спілкувався і Д. Яворницький. Він розумів їхню роль у літературному процесі кін. ХІХ – поч. ХХ ст. і, відповідно до цього, неодноразово давав поради К. Білиловському стосовно авторів, яких має об'єднувати «Складка»: «Мені дуже отраднo те, що ти притягуєш задля «Складки» таких міцних та талановитих людей як дід Мордовець. Візьми що-небудь і у Щоголева: у нього дуже голосна і душевна ліра, хоть сам він звіряка в чоловічому тілі» [3, 135]. До речі, постать Якова Щоголева викликала відверту дискусію між К. Білиловським і Д. Яворницьким. Кесар Олександрович високо цінував творчий талант митця і зараховував його твори до кращих зразків українського письменства, можливо, навіть дещо переоцінюючи Щоголева: «Великий, великий поет у нас живе, ні, не живе, а вік свій доживає, і ніхто, почитай, його не знає! Що за мова, що за музика, що за почуття, за образи! Яка ідея! Яка щира натура! Се не слова, а перлинки на щирозлотім ретязочку! І не лай мене, не грімай, коли додам, що там, де Щоголев своїм пензлем накидує картини з давнього, а хоч і сучасні, там, де сум у його сповиває форму, а форма глибоку ідею, – там він вище, геть вище за Тараса. Нехай се мій гріх буде, а я сказав се, бо так думаю» [2, 48]. Д. Яворницький відповів на цей лист з особливою гостротою: «Про Щоголева тобі скажу, що Господь дав йому великий поетичний талант, та тільки Яків Іванович пролежав його на боку. Якби він «родився од бідного бідний», о, тоді б його струни золотої бандури голоснійш заграли, ніж тепер вони грають!.. Він ніколи не вірив людському горю і ніколи ні єдиним шелягом не відкликнувся на поміч ближньому» [3, 134]. Часом дискусія набувала відверто різкого характеру. Аби уникнути загострення суперечки, Кесар Олександрович враховував відгуки та зауваження свого порадника. В одному з наступних листів він писав: «А знаєш, що ти своїми двома листами про Щоголева одвернув моє від його серце» [2, 51].

У цьому ж контексті доречно згадати критичний погляд на творчість Я. Щоголева відомого історика літератури П. Филиповича. Літературознавець був добре обізнаний із творчістю письменника і «... часом використовував її задля певних семантичних паралелей з поетами пізнішими» [6, 58]. Часто П. Филипович говорив про вплив творчості Т. Шевченка на Я. Щоголева і «вказував на очевидні переспіви Щоголевим Шевченкових мотивів...» [6, 59]. Такої ж думки був і М. Зеров – автор передмови до збірки віршів поета. Літературознавець позитивно, хоча й не зовсім у повному обсязі, оцінював творчий доробок Я. Щоголева.

У кореспонденціях міститься чимало критичних відгуків на твори того чи іншого письменника, які вмішувались у «Складці». Д. Яворницький, наприклад, неодноразово давав оцінку ліричним творам, адже слушно вважав, що альманах повинен складатися тільки з високохудожніх та майстерних поезій. Він писав: «Я сам не поет, але ж маю поетичне чуття і можу одлічити без помилки сміття од жемчугу» [3, 134]. У листах Дмитра Івановича міститься багато безжальної критики стосовно художнього рівня поетичних творів, які були надруковані в альманасі. Зокрема, про вірші В. Чайченка (псевдонім Б. Грінченка) «Найбільше горе», «Над труною», «Щастя» він писав: «...я хотів прочитати всю твою «Складку», щоб ти по своїй доброті душевній та не набрав якого-небудь хламу, як ото вірші Чайченка, що їми скорійш верх у трубі затикають, а не в народ пускають: і ні іскри, ні поезії, і ні слова, а ні мислі!» [3, 135]. Припустимо, що така оцінка Д. Яворницького зумовлена його суб'єктивним поглядом на творчість Б. Грінченка. Про це можна твердити на основі суджень

інших дослідників творчості письменника. Приміром, творча іпостась Б. Грінченка знаходила доволі високе поцінування в історії української літератури кін. XIX – поч. XX ст. Зокрема, Є. Чикаленко дотримувався думки, що письменник «зробив для української літератури стільки, що його праці подостатком було б принаймні на трьох душ, і Україна цього йому ніколи не забуде» [5, 95]. Високо оцінював заслуги митця й І. Нечуй-Левицький. В одному з листів до Бориса Дмитровича він писав: «Ваші твори мені сподобалися: подобалися вони й іншим, котрі їх слухали. В їх є ідея, є й душа, і язик добрий...» [4, 286].

Із листів бачимо, що К. Білиловський мав досить гарний художній смак, а тому Д. Яворницький часто просив, аби Кесар Олександрович давав оцінку його творам, і завжди враховував критичні зауваження Білиловського: «Ти сам здорово знаєш, що я тобі вірю, як богові, бо тобі дано і талант критика, і талант поета, і талант філософа, і талант ученого чоловіка» [3, 137]. У кількох кореспонденціях митців, скажімо, ідеться про художній рівень одного з творів Д. Яворницького – оповідання «Максим Вітряк», який був написаний для «Складки». На К. Білиловського твір цей справив не найкраще враження: «Що казать – гарна, гарна річ «Вітряк», але щоб про його таким же лебедиком виспівувати, як добрий Корш се робить, з цим я не згоджуюсь» [2, 82]. Зокрема, це стосувалося правопису, мови, якою твір був написаний. Відомо, що на рубежі XIX – XX ст. питання мови, якою друкувалися твори, стояло досить гостро. Цій проблемі відведено чимало місця, скажімо, в епістолярній спадщині І. Нечуй-Левицького. Цей авторитетний письменник неодноразово висловлював занепокоєння стосовно граматичних форм, які змінювалися видавцями за тим чи тим (наприклад, галицьким) правописом: «Наша Київська видавнича спілка почала видавати книжки, змінюючи форми і навіть слова по-галицьки, ще й ні в кого з авторів не питала дозволу, навіть в мене, хоч я й живу в самому Києві» [4, 432]. Певна річ, маючи потяг до «української народної живої мови», І. Нечуй-Левицький досить виразно висловлював оціночну позицію щодо цього питання в листі до П. Стебницького: «... мова так змінилась, що за народною мовою нам треба не йти слідком, а бігти, щоб догнати її, і не втекли хвилі цього змінливого моря од письменників» [4, 434]. Відстоював форми «живої мови» і Д. Яворницький. Так, у листі до видавця він наголошував: «... якщо тобі доведеться друкувати мого «Вітряка», то я тебе прошу, не переменяй моє правописаніє і друкувати так, як я пишу, а не так, як пишеш ти; ти пишеш: «воно діється», я пишу «воно діється»; ти пишеш: «треба довідаться», я пишу «треба довідатця». Так, як я пишу, писав Квітка, писав і Шевченко, пише і Щоголев, так на що ж його вигадувать новину? Я тебе прошу не переменяють мене у цім, або ти мене так уразиш, що мені гидка і праця моя стане» [3, 137]. Однак К. Білиловський аргументовано відстоював свою позицію, теж виявляючи неабияку обізнаність із проблемою: «Щодо правопису, то ти цілком помиляєшься. Шевченко не так писав, як ти думаєш. Він писав так, як Куліш казав. Квітка теж не так писав. Ти або не бачив, або забув, якою правописом друкувались перші видання Квітчиних творів...» [2, 82]. Такі дискусії в листах митців виникали нечасто, не набували надто принципового характеру, але для нас вони становлять безсумнівну цінність, оскільки проливають світло на ціле коло важливих проблем.

Прагнучи оприлюднювати високохудожні твори, Дмитро Іванович зважав лише на критичні оцінки К. Білиловського. Він писав: «... усіх українських критиків я лічно, окрім тебе, не знаю нікого, хто б найкраще видів усі мої нестатки і сказав, чи варт, чи не варт мені друкувати мою повість такечки, як вона у мене написана» [3, 138].

Багато місця в листах відведено обговоренню творів історичної тематики. Окрім художніх творів Д. Яворницький подавав до «Складки» й історичні свої праці: «Слухай, голубе мій Кесарю: задля твоєї «Складки» я вже приготував тобі опис «Поездка на пепелище Чортотлицкой Сичи» на півтора друкованих листи» [3, 134]. Високо цінуючи талант Д. Яворницького як історика, К. Білиловський схвально оцінив подану працю й відповів: «Гостинець цей від тебе – не мені, а усьому земляцтву, всій родині. Я тільки через те щасливим себе вважаю, що твої і других гетьманів твори йдуть через мої слабкі руки» [2, 56]. Дмитро Іванович уважав, що такі твори «придадуть «Складці» велику силу» і сприяв

тому, аби вона мала успіх і стала цікавою для широкої публіки: «Я дуже рад, що тобі, голубе мій, прийшла до смаку моя бесіда з «великолепными» дідами. Якщо хочеш, то я тобі пришлю і малюнок (фотографію), де мене знято коло пам'ятника славетного Сірка. Воно б скрасило твою «Складку»...» [3, 135]. Відомо, що саме історичні праці Д. Яворницького надихнули К. Білиловського на освоєння історичного матеріалу: «... Перечитав, що міг роздобути про Запорожжя... Далі читаю усі епоси усіх народів. Одно слово годуюсь, як той огир перед скачками...» [2, 47]. А на основі опрацьованих матеріалів митець прагнув написати художньо-історичний твір «Іван Сірко»: «Доконче утну і сотворю Сірка, – писав Кесар Олександрович Д. Яворницькому, – і Вам його подарую, Вам, нашому історику, щирому козакові – Байді!» [2, 46]. На жаль, нам невідомо, чи здійснився цей план К. Білиловського, адже ніякої інформації про це не збереглося.

Висновки. Цінним історико-літературним документом для осмислення літературного процесу є кореспонденції письменника. Важливе місце в епістолярній спадщині К. Білиловського займає спілкування поета з багатьма видатними діячами української культури, серед яких згадується ім'я Д. Яворницького. Листовний діалог між К. Білиловським і Д. Яворницьким розкриває чимало фактів творчої лабораторії кожного з кореспондентів. Кореспонденції містять цінну інформацію про літературно-творчі аспекти розвитку української літератури кін. XIX – поч. XX ст. Проблема оприлюднення багатьох писаних речей хвилювала не лише видавця «Складки» К. Білиловського, але й відомого історика та письменника Д. Яворницького. Розуміючи складність визнання справжніх літературних талантів, митці прагнули об'єднати навколо відомого альманаху справжніх митців художнього слова, що зорієнтувало збірник на широке коло читацької публіки.

Список використаної літератури

1. Заславський І. Спогади Кесаря Білиловського / І. Заславський // Київська старовина. – 2000. – №3. – С.118-145.
2. Епістолярна спадщина академіка Д.І. Яворницького. Вип.2: Листи діячів культури до Д.І. Яворницького / Упоряд. С.В. Абросимова, Н.Є. Василенко, А.І. Перкова та ін.; Вступ. ст. С.В. Абросимової; Під загальною ред. Н.І. Капустіної. – Дніпропетровськ: ОП «Дніпропетровська книжкова друкарня», 1999. – 460 с.
3. З епістолярної спадщини академіка Д. Яворницького // <http://www.history.org.ua/JournALL/journal/2005/5/9.pd>
4. Нечуй-Левицький І.С. Зібрання творів: У 10 т. – Т.10. – К., 1968. – 588 с.
5. Чикаленко, Є. Спогади (1861-1907) [Текст] : докум.-худ. вид. / Є. Чикаленко; Авт. передм. В.Шевчук, ред. І.Давидко, голов. ред. Ю.Олійник. – К.: Темпора, 2003. – 416 с.
6. Поліщук В. Повернення і відкриття. Статті. – Черкаси, 2008. – 248 с.

Одержано редакцією 10.04.2015 р.

Прийнято до публікації 27.05.2015 р.

Аннотація. Сидун Ю. *Литературно-творческие и издательские вопросы в переписке Кесаря Бильовского и Дмитрия Яворницкого.* Эта статья является попыткой исследовать письменную связь между К. Бильовским и Д. Яворницким, на материале корреспонденций сформировать творческие портреты украинских писателей. Основной задачей публикации является исследование возможных форм творческого сотрудничества К. Бильовского и Д. Яворницкого. Таким образом, проанализированы отдельные фрагменты писем, которые указывают на тесные литературные отношения между писателями. В статье определяется место издательской деятельности в культурной жизни обоих литераторов. В частности, автором поднимаются проблемы издания произведений. Оба писателя рассматриваются как литературные критики. В частности, доказывається, что критическая мысль К. Бильовского была весьма авторитетной для Д. Яворницкого. Обращается внимание и на литературоведческие отзывы о произведениях других писателей (Б. Гринченко, Я. Щеголева). Прослежено влияние эпохи на творчество тогдашних мастеров слова. Также определены полемики в корреспонденциях художников относительно кризисной литературной ситуации кон. XIX – нач. XX в., которая раскрывает нам общую картину тогдашнего культурной жизни украинского народа.

Речь идет о литературно-творческих аспектах развития украинской литературы кон. XIX – нач. XX в. В частности, исследована проблема признания настоящих литературных талантов и

обнародования многих написанных вещей. Значительное внимание уделяется описанию специфики подбора авттуры для изданий.

В статье высоко ценится талант Д. Яворницкого. Также определяется место произведений исторической тематики в творческом наследии писателя.

Особое внимание обращено на издание альманаха «Складка», который приобрел большую популярность в литературных кругах. Он и побуждал писателей к творческим взаимоотношениям. На основе эпистолярия доказано, что этот литературно-художественный альманах стал той научно мощной базой, которая «пролила свет» на изучение литературных связей между вышеупомянутыми художниками.

Ключевые слова: переписка, корреспонденция, письмо, эпистолярный, диалог, творческий, издатель, издательский, произведения, критика, художник, писатель, автор, творчество, альманах, сборник, литература.

Summary. Sidun J. Literary and printing problems in correspondence of Kesar Bilylovsky and Dmytro Yavornytsky. This article is an attempt to explore the epistolary relationship between K. and Bilylovskym D.Yavornytsky, the material form of correspondence creative portraits of Ukrainian writers. The main objective of the research is to study possible forms of creative collaboration Bilylovskoho K. and D. Yavornytsky. Thus, analysis of fragments of letters that indicate the close relationship between literary artists. In the article the place of publishing in the cultural life of both artists .. In particular, the author violated editions of problems. Both writers are considered as literary criticism. In particular, it is necessary that critical thought Karl was very Bilylovskoho authoritative for D. Yavornytsky. Attention is drawn to the literary and feedback about the works of other writers (B.Grinchenko, J. Schoholeva). It traces the influence of age on the work of contemporary masters of the word. Also outlined in correspondence artists controversy regarding crisis situations literary context. XIX – early. XX century., Which reveals a general picture of contemporary cultural life of the Ukrainian people.It is a literary and creative aspects of Ukrainian literature context. XIX – early. The twentieth century. In particular, studied the problem of recognition of the true literary talent and written disclosure of many things. Much attention is given to describe the specifics of Avtury selection for publications.The article highly potsinovuyetsya talent D. Yavornytsky. Also, the place of historical themes in the works of creative heritage of the writer.Special attention is paid to the publication of the anthology "Fold", which became very popular in literary circles. He urged writers to creative relationships. Based epistolary proved that this literary and artistic almanac has become the strong scientific base that "shed light" on the study of literary relations between the aforementioned artists.

Key words: correspondence, mail, letter, epistolary, dialogue, creative, publisher, publishing, works, criticism, artist, writer, author, creativity, anthology, collection, literature.

УДК 821.161.2 Осьмачка

Ольга МІРОШНИК

СИМВОЛІЗАЦІЯ ЛЮДСЬКОЇ ДЕСТРУКТИВНОСТІ В ПОВІСТІ ТОДОСЯ ОСЬМАЧКИ “ПЛАН ДО ДВОРУ”

У статті проаналізовано повість Тодося Осьмачки “План до двору”, а саме, досліджено специфіку символізації людської деструктивності у творі. Автор розгортає масштабну картину російсько-більшовицького загарбання українського світу. Проекцію владних над людьми демонічних сил вибудовано на основі історичного більшовизму. Історично-соціальне Т. Осьмачки символізує, тому повість нагадує страшну казку. Історії героїв Т. Осьмачки вражені страхом переслідування. Як, приміром, історія Івана Нерадька, чий образ є автобіографічною проекцією в повісті. Кризовий душевний стан героя унеможливорює вияв вітального інстинкту самозбереження, а депресивні стани передбачають негативну психічну еволюцію. Хронічно негативна ситуація формує психологію бунту в його амбівалентному вияві. Визрівання конструктивно-деструктивного бунту – такий психологічний сюжет повісті “План до двору”. Домінантою світовідчуття героїв стає страх переслідування, почуття приреченої жертвовності. Найяскравіше цю позицію демонструють жіночі образи. Тотальна дія, зображена в повісті Т. Осьмачки, є злочинною. Насильство стає наскрізною метафорою на позначення українського світу часів становлення більшовизму. Торжество зла тут є торжеством руйнівного інстинкту. Психологічна образність свідчить про тотальне несвідоме, яке заповнило світ. Інстинктивній деструктивності опонують свідомі герої, котрі несуть в собі